

The Satisfaction of
Life in Romania
(1990-2001). A
Comparative
Research on Two
Sets of Data

SATISFAȚIA VIEȚII ÎN ROMÂNIA (1990-2001). O CERCETARE COMPARATIVĂ ASUPRA A DOUĂ SERII DE DATE

SERGIU BĂLȚĂTESCU

Beginning with 1990, systematic surveys on quality of life and living conditions were conducted in Romania. The research program „Diagnosis of Quality of Life”, introduced by the Romanian Institute for Quality of Life Research and the Public Opinion Barometer (financed by Open Society Foundation Romania), provided the researchers with a high amount of empirical data on life satisfaction. We made an attempt to integrate the both data series in order to assess the evolution of life satisfaction in the last twelve years. Transformed to a 0-11 scale, the results show a relative stability around the median of the scale, with a slight decreasing trend. The means of the two data series, very near between 1995 and 1998, abruptly diverge in 1999, a year of sharp decreasing of objective and subjective indicators, but also when the methodology of one of the surveys was changed. Drawing from an application of the divided self theory to the quality of life research (Bălțătescu, S., 1998), I tried to infer that the two measures capture different aspects of life satisfaction (of the individual vs. social self) clearly divergent in moments of very negative public mood.

Introducere

Deși fericirea a constituit o problemă filozofică încă din Antichitate, de abia la jumătatea secolului XX s-a încercat o abordare a acestui fenomen cu mijloacele științelor sociale. O multitudine de abordări, atât psihologice cât și sociologice, au apărut pe fundalul dezvoltărilor metodologiilor de cercetare, dar și al unei orientări caracteristice către om și nevoile sale (Zamfir, E., 1989). Alături de conceptul de fericire, folosit cu oarecare scepticism din cauza conotațiilor sale umaniste, au fost introduse câteva concepte echivalente, precum cel de bunăstare subiectivă, bunăstare psihologică, satisfacția față de viață. Primele cercetări empirice apar în anii '50, când încep să fie dezvoltate scale specifice (Veenhoven, R., 1996). Pe măsura sporirii încrederii în aceste scale, se întreprind analize mai complexe, inclusiv comparații între categorii socio-demografice (după vârstă, sex, venit, nivel de educație etc.), care conduc la identificarea tipurilor medii. Următorul pas a fost constituirea de teorii care să explice variația bunăstării subiective. După Diener & Biswas-Diener (2000), faza a treia ar fi combinarea diferitelor abordări în cercetarea bunăstării subiective.

Deși cercetările de calitate a vieții au început în România în anii '70, de abia în anii '90 au fost întreprinse

anchete sistematice. Programul de cercetare „Diagnoza calității vieții”, condus de Institutul de Cercetare a Calității Vieții, ca și Barometrul de Opinie Publică (finanțat de Fundația pentru o Societate Deschisă), împreună cu alte cercetări naționale și internaționale, au oferit cercetătorilor din domeniu o mare cantitate de date asupra satisfacției vieții, indicator al evaluării subiective a vieții indivizilor. Totuși, în toată această perioadă s-au întreprins puține analize longitudinale și, cel puțin după știința noastră, nici nu s-a încercat compararea diferitelor serii de date obținute. Beneficiile unei astfel de analize ar fi atât de ordin teoretic cât și practic: pe de o parte, se poate demonstra stabilitatea în timp a indicatorilor de satisfacție; pe de altă parte, din perspectivă practică, variațiile indicatorilor de satisfacție sunt un element important al monitorizării schimbării sociale. Lucrarea noastră este un prim pas spre integrarea ambelor serii de date asupra satisfacției vieții, în vederea unei analize mai detaliate a evoluției acestui indicator în ultimii doisprezece ani.

Satisfacția față de viață: definiții, dimensiuni și măsurare

Conceptul de satisfacție față de viață nu este total lipsit de ambiguitate: pe de o parte, el este folosit ca un indicator general de bunăstare subiectivă; din altă perspectivă, este numai o componentă (cea cognitivă) a acesteia. Conceptele diferite conduc la construcții diferite, deci la măsurători diferite; practic, există mai multe scale de satisfacție față de viață, de la cele simple (cu 3 până la 100 de trepte), până la scale sumative, cu zeci de itemi.

Veenhoven (1993, 1994) definește bunăstarea subiectivă (fericirea) ca „măsura în care individul își judecă în mod favorabil calitatea globală a vieții sale”. Această apreciere reprezintă fie un proces cognitiv (satisfacția față de viață), fie un proces afectiv (componenta hedonistică, legată de plăcerea pe care o obține individul din ex-

periențele sale). Alți autori adaugă acestui concept componente precum „satisfacția maritală, lipsa depresiei și anxietății și stări de spirit și emoții pozitive” (Diener, E. et al., 1997). Campbell, Converse și Rodgers (1976) definesc satisfacția față de viață ca „discrepanța percepută dintre aspirații și realizări, mergând de la percepția împlinirii și până la cea a deprinderii” (apud Diener, E., 1994), dar această definiție cuprinde și un model al procesului de evaluare, caracteristic teoriei comparării (pentru prezentarea teoriei și a alternativelor la aceasta, vezi Veenhoven, R., 1991, Diener, E., Lucas, R. E., 2000).

La baza folosirii conceptului de satisfacție față de viață stau câteva presupuneri: că există un sentiment global de bunăstare (sau de satisfacție), că acest sentiment rămâne relativ constant pe o perioadă mai lungă de timp, și că poate fi descris cu acuratețe de individ (Schwartz, N., Strack, F., 1999). În plus, teoria implicată a bunăstării subiective presupune că evaluarea vieții se face continuu, rezultatele fiind proiectate pe o scală simetrică (viață bună/ rea). Când apreciere este de nivel cognitiv, e vorba de satisfacția față de viață; o apreciere afectivă se face la nivel hedonistic. Cele două variabile sunt puternic intercorelate, întrucât reprezintă aprecierile din perspective diferite ale aceluiași fenomen – propria viață. (Diener, E., 1994).

Având în vedere cele două dimensiuni – cognitivă și afectivă – ale bunăstării subiective, nu este întâmplător faptul că ea a fost conceptualizată de unii autori ca o atitudine. „Bunăstarea subiectivă este o atitudine – scriu Andrews și Robinson în capitolul dedicat acestei fenomen din cunoscuta culegere *Measure of Personality and Social Psychological Attitudes* – și este larg acceptat că atitudinile includ cel puțin două componente fundamentale: cogniția și afectul” (Andrews, F. M., Robinson, J. P., 1991). Stull (1987) insistă că implicațiile acestei conceptualizări nu rezidă atât în distincția implicită între cele două dimensiuni, cât în deosebirea de alte elemente psihologice, precum trăsăturile de caracter sau stările de spirit. Astfel, atitudinile ar fi un termen median între stările de spirit, în

SATISFACTIA VIETII ÎN ROMÂNIA (1990-2001)

comparație cu care sunt relativ stabile în timp, și trăsăturile de personalitate, față de care manifestă un anumit grad de variabilitate. Analiza lui se oprește însă aici și nu ia în considerare procesele de schimbare atitudinală ca influență a comunicării și a proceselor de grup (Baltătescu, S., 1998). Veenhoven (1994, 1991), trece în revistă studiile care arată că bunăstarea subiectivă este relativ stabilă în timp, dar are și un grad de variabilitate, fără însă a o mai asimila în mod explicit cu atitudinile.

Miza, foarte importantă, este relevanța acestor măsuri în raport cu politicile sociale: dacă măsura este prea stabilă, atunci nu poate „capta” schimbarea și nu poate evalua progresele. Mai mult, aceasta înseamnă că politicile sociale, în esență utilitariste, nu pot îmbunătăți semnificativ satisfacția. La polul opus, o variabilitate prea mare face inutilizabilă bunăstarea subiectivă ca mijloc de evaluare a politicilor sociale. (Pentru o trecere în revistă a argumentelor, vezi și Veenhoven, R., 2000).

Implicațiile sunt însă și mai largi: comparațiile inter-individuale și a agregatelor scorurilor de satisfacție la nivel intra-societal și inter-societal au sens, ceea ce constituie temeiul pentru o cantitate impresionantă de cercetări comparative întreprinse în domeniul calității subiective a vieții. Există însă teorii care se construiesc tocmai evidențiind aspectul problematic al conceptului. Astfel, pornind de la nivelul ridicat de stabilitate a mediilor societale a satisfacției față de viață, Cummins emite teoria homeostatică a variației satisfacției față de viață. Întrucât, cu anumite excepții, nivelele agregate ale satisfacției față de viață sunt relativ stabile, variind în cadrul unui benzi relativ înguste (70 ± 5 pe o scală de la 0 la 100 – „standardul de aur” al satisfacției față de viață), atunci această componentă ar fi ținută sub un fel de „control homeostatic” (Cummins, R. A., 1998). Alte studii sugerează existența unei variabilități sezonale a nivelurilor de percepție a bunăstării subiective (Smith, T. W., 1979).

Măsurile satisfacției față de viață sunt expresia conceptualizării acestei noțiuni. Cele mai răspândite rămân scalele simple, în care interviuatului i se pune o

întrebare de genul „Luând totul în considerare, cum apreciați viața dvs. în ultimul timp?”. Subiectul este invitat să facă o apreciere cât mai obiectivă asupra vieții sale în general, nu a vreunui domeniu particular precum familia, locul de muncă etc., și referitoare la timpul prezent, nu la timpul trecut sau viitor (Diener, E., 1994). Scalele simple cu patru, cinci sau zece trepte sunt cele mai folosite (Veenhoven, 1993). Dar nu de putine ori se folosesc scalele cu 100 de trepte sau, la extrema cealaltă, cele cu numai trei trepte, criticate pentru că ar distorsiona rezultatele, atrăgând respondenții spre punctul median (scalele cu punct median dar cu număr mai mare de trepte ar evita acest *bias*) (Cummins, R. A., 1998; Garland, R., 1991).

Veenhoven (1993), care la elaborarea World Database of Happiness a întreprins un efort de integrare a unor serii de date din diferite cercetări, recomandă trei modalități de omogenizare a scorurilor indicatorilor de satisfacție față de viață: regresia liniară între mediile naționale ale indicatorilor, evaluarea cu ajutorul expertilor a diferitelor scale și simpla transformare liniară.

Cea mai simplă transformare, de la o scală cu $i > 2$ itemi la una cu 11 trepte (0-10) se poate realiza după formula liniară:

$$M_t = \frac{M_o - V_l}{V_h - V_l} \times 10$$

unde:

M_t = Media transformată (la intervalul 0-10)

M_o = Media pe scala inițială

V_l = Cel mai mic scor posibil pe scala inițială (de obicei 0 sau 1)

V_h = Cel mai mare scor posibil pe scala inițială (idem).

Estimarea de către experți a scorurilor echivalente la întrebările de satisfacție se face de regulă atunci când unor membri ai unor societăți (de exemplu studenți) li se cere să coteze scorurile de la o întrebare cu 3-5 trepte pe o scală cu 10 sau 11 trepte. De exemplu, pentru o scală cu trei trepte, „nu prea mulțumit” poate fi cotelat cu 3, „destul de mulțumit” cu 6 și „foarte mulțumit”, cu 9.

În fine, regresia liniară este soluția cea mai eficientă, acolo unde există asemenea serii de date încât să poată fi utilizată. Ecuația de regresie:

$$M_i = a \cdot M_j + b$$

unde M_i și M_j sunt mediile naționale ale scorurilor la scalele de satisfacție față de viață cu i , respectiv j trepte, reprezintă și formula de transformare a acestor scoruri.

În cercetarea satisfacției față de viață sunt utilizate și câteva scale multiple. O mare parte dintre acestea sunt prezentate în culegerea de scale de măsurare a atitudinilor mai sus citată. Dintre acestea remarcăm Life Satisfaction Index A și B (Neugarten, Havighurst & Tobin, 1961), Satisfaction with Life Scale (Diener et al., 1985). Avantajul acestora îl reprezintă puterea lor de construct: practic, ele sunt un rezultat direct al perspectivelor teoretice – de altfel foarte diverse – ale cercetătorilor asupra surselor satisfacției față de viață. (Pentru o trecere în revistă a perspectivelor teoretice, vezi de pildă Meadow, H. L. et al., 1992). Dezavantajul este slaba compatibilitate a lor. Veenhoven (1993), alături de obiecții asupra validității unora dintre aceste scale, ridică problema lipsei formulelor de transformare între diferitele scoruri (nu se poate aplica procedura regresiei liniare).

Cercetarea satisfacției față de viață ridică numeroase probleme metodologice. Așa cum afirmă și Zamfir, C. (1984), o parte importantă o reprezintă cercetarea modului propriu-zis de evaluare. Cea mai mare parte a indicatorilor constă din propriile raportări ale indivizilor, iar răspunsurile la întrebarea de satisfacție sunt de fapt judecăți, evaluări, care sunt realizate într-un proces psihologic mai complicat. Conținutul întrebărilor precedente, natura variantelor de răspuns și locul întrebării în chestionar au o influență semnificativă asupra acestora. (Schwartz, N., Strack, F., 1999). Chestionarul, ca orice interviu, este supus normelor conversaționale, între care absența redundanței. Dacă înaintea întrebării despre satisfacția generală se află o întrebare despre satisfacția cu viața de familie, respondentul o va interpreta ca fiind echivalentă

cu „În afară de viața de familie, cât de mulțumit sunteți de viața dvs”. Personal am motive să cred că funcționează și mecanismul invers: una sau mai multe întrebări precedente „ancorează” judecata de satisfacție într-un domeniu, general sau particular, individual sau social. Astfel, dacă una sau mai multe întrebări se referă explicit la viața de familie, respondentul va fi tentat să considere că întrebarea despre satisfacția generală se referă la același domeniu al vieții adresat anterior. Rămâne de cercetat care dintre aceste norme (conversațională, de contrast și cognitivă, de asimilare) se aplică la anumite tipuri de situații.

Schwartz (1987) afirmă că măsurile sunt extrem de sensibile la influențele contextuale ale stărilor de spirit. Evenimente colective, precum rezultatul unui meci de fotbal pot afecta semnificativ rezultatul aprecierii subiective a vieții. În altă lucrare (Bălătescu, S., 1998) am încercat să integrăm conceptul dual de „sine” din sociologia interacționistă, conceptul mai general de „subiectivitate” din sociologia constructivistă și, în fine, conceptul de „stare de spirit publică” din psihologia politică. Aceste orientări metodologice nu mai concep existența unui sine unitar și coerent, ci a unui sine scindat în două instanțe: una individuală și cealaltă colectivă. Sinele scindat este – prin componenta sa socială – influențat de procesele de grup, ca și de comunicarea interpersonală sau a celei de masă. Astfel ar putea fi explicate modificările sensibile ale satisfacției față de viață datorate evenimentelor prin care trec diversele colectivități, dar și exprimarea satisfacției vieții în interviuri și relațiile interpersonale.

Douăzeci de ani de cercetări în domeniul „calitatea vieții”

Primele cercetări de calitatea vieții au început în România la sfârșitul anilor '70, într-o perioadă grea pentru sociologi. Inspirat de modelul american, un grup de cercetători condus de Prof. univ. Cătălin Zamfir întreprinde o cercetare de *calitatea vieții* pe un eșantion nealeator de 1800

SATISFACTIA VIETII ÎN ROMÂNIA (1990-2001)

persoane din mediul urban, chestionarul cuprinzând cam 230 de itemi. Evident că aceste cercetări concordau numai în aparență cu „orientarea umanistă” a societății socialiste și că nu au putut fi ușor tolerate de regim (Zamfir, C., 1993). Analiza acestor date conduce la publicarea a trei volume în care sunt reunite contribuții colective delimitând atât aspecte teoretice ale cercetării asupra calității vieții, cât și prezentând analize statistice ale datelor culese (Zamfir, C., 1984; Zamfir, C., Rebedeu, I., 1989; 1982). Acestea au fost premisele pentru începutul cercetării de calitate a vieții întreprinse după 1989 de nou-apărutul institut de profil, ICCV.

Diagnoza Calității Vieții

Programul de cercetare „Diagnoza calității vieții”, inițiat de Institutul de Cercetare a Calității Vieții, a fost primul care și-a propus să măsoare calitatea vieții în România post-comunistă. Inspirat de cercetarea din 1980, programul a început cu un studiu pe un eșantion de 2000 de persoane în 1990, care a condus la elaborarea unui index de calitate a vieții, constând din 100 de itemi (Mărginean, I., 1991c). Instrumentul a fost folosit în perioada 1991-1999 aproape neschimbat. Mărimea eșantionului a variat de la 1500 de subiecți între 1991 și 1996, la 1200 de subiecți între 1997 și 1999, după care programul a fost întrerupt.

Barometrul de Opinie Publică

Barometrul de Opinie Publică, introdus în 1994 de către Fundația pentru o Societate deschisă, a fost proiectat ca o cercetare socială independentă, întreprinsă pe baze regulate, în scopul de a monitoriza schimbarea socială din România. Îndreptat către măsurarea atitudinilor față de reformă, ancheta a inclus de la început indicatori de satisfacție (atât generali cât și sectoriali, precum satisfacția cu ocupația, cu timpul liber, cu sistemul politic etc).

Numărul de anchete a variat de la 4 (în 1994-1995 și 1997) la 3 (1996), res-

pectiv la 2 (1998-2000), iar volumul eșantionului a crescut de la 1200 de indivizi (1994-1996) la 1800-2000 începând din 1997, în scopul de a obține reprezentativitate pe cele opt regiuni istorice. Începând din 1995, metodologia de eșantionare a fost standardizată, făcând posibilă comparativitatea.

Măsuri standardizate de satisfacție față de viață sunt incluse în ambele programe de cercetare. Diagnoza Calității Vieții folosește o scală simplă cu cinci trepte, constând din următoarea întrebare:

„Luând în considerare întreaga situație, cât de mulțumit sunteți de viața dvs. de zi cu zi?”

1. Foarte nemulțumit
2. Nemulțumit
3. Nici nemulțumit, nici mulțumit
4. Mulțumit
5. Foarte mulțumit”

Scala are punct median. De remarcat că în anii 1990-1991, indicatorul de satisfacție a fost inclus într-un pachet mai larg de întrebări de satisfacție, nefiind precedat de formula de introducere „Luând în considerare întreaga situație...” De asemenea, variantele de răspuns în cercetările din acești ani au fost:

- „1. Foarte puțin
2. Putin
3. Așa și așa
4. Mult
5. Foarte mult”

Este greu de evaluat influența cumulată a acestor două schimbări fără o analiză asupra corelatelor acestor indicatori, pe care însă nu ne-am propus-o acum. Ne-am concentrat însă asupra poziției variabilei în chestionar, element care ar putea, conform studiilor metodologice, să aducă variații semnificative ale scorurilor obținute. Rezultatele sunt înfățișate în tabelul de mai sus.

După cum se observă, rangul indicatorului de satisfacție în chestionar scade abrupt după 1991, menținându-se apoi pe un loc relativ constant. Oricum, există înaintea o serie lungă de indicatori de satisfacție cu diferitele sfere ale vieții.

Tabel 1

Caracteristici ale indicatorului de satisfacție în cercetarea „Diagnoza Calității Vieții”

Anul	Locul în chestionar	Precedat de „Luând în considerare întreaga situație”	Singură/pachet de întrebări	Precedată de întrebarea:	Corelația Pearson cu variabila precedentă
1990	91	nu	pachet	- Cât de mulțumit sunteți de viața politică din țară?	0,4**
1991	84				0,24**
1992	45			- Cum apreciați posibilitatea de a avea un cuvânt de spus în ceea ce privește modul în care este condusă țara?	0,14**
1993	39	da	singură		0,2**
1994	42			În situația în care ați fi agresat pe stradă sau în locuri publice, în ce măsură ați conta pe ajutorul celor din jur?	0,15**
1995	42				0,14**
1996	40				0,17**
1997	38				0,12**
1998	38				0,15**
1999	38				0,14**

Nota: ** indică o corelație semnificativă la pragul de 95%.

Până în 1993 inclusiv, întrebarea este inclusă într-un pachet de indicatori de percepție a calității vieții, întrebarea anterioară fiind fie satisfacția cu viața politică (1990-1991, corelațiile cu aceasta variind între 0,24 și 0,4), fie indicatorul de control asupra procesului politic (cu care are o corelație modestă, de până la 0,2). După 1993, întrebarea precedentă vizează percepția ajutorului acordat în cazul unei agresiuni (evaluare a securității personale, dar și a relațiilor interpersonale). Din nou, corelația cu indicatorul anterior este scăzută (între 0,12 și 0,2), deși semnificativă statistic.

Barometrul de Opinie Publică (vezi tabelul 2) folosește o scală simplă cu patru puncte, constând din întrebarea:

„Cât de mulțumit sunteți, în general, de felul în care trăiți?”

1. Foarte nemulțumit
2. Nu prea mulțumit
3. Destul de mulțumit
4. Foarte mulțumit

O caracteristică a indicatorului de satisfacție folosit în această cercetare este lipsa formulei introductive „Luând în considerare întreaga situație”, ca în cercetarea precedentă. De asemenea, indicatorul se află pe un rang mult mai mic în ordinea întrebărilor (12 până în 1999), pentru ca în

1999 să treacă al doilea sau chiar primul în trei cercetări. Apreciem că această schimbare în ordinea întrebărilor este posibil să fi creat discrepanța din 1999 dintre măsurile satisfacției vieții date de cele două programe de cercetare (despre care vom discuta mai jos). Este de remarcat, de asemenea, corelația negativă ridicată cu variabila anterioară (acolo unde aceasta există și corelația a putut fi calculată). Astfel, există un coeficient de corelație de 0,35-0,4 cu indicatorul de apreciere a direcției spre care se îndreaptă societatea, asociere care are, în opinia noastră, rolul de a „ancora” judecata de satisfacție în social.

Analiză comparativă a satisfacției față de viață în România

În cele ce urmează, ne-am propus să facem primii pași spre integrarea ambelor serii de date asupra satisfacției față de viață, în vederea unei analize mai detaliate a evoluției acestui indicator în ultimii doisprezece ani.

În tabelul următor (tabelul 3) am reprezentat variația scorurilor la indicatorul satisfacție, împreună cu media obținută.

SATISFACTIA VIETII ÎN ROMÂNIA (1990-2001)

Tabel 2

Caracteristici ale indicatorului de satisfacție în cercetarea „Barometrul de Opinie Publică”

Luna/anul	Locul în chestionar	Precedat de „Luând în considerare întreaga situație”	Singură/pachet de întrebări	Precedată de indicatorul	Corelația Pearson cu variabila precedentă
1995-1997	12	nu	singură	Care sunt lucrurile de care vă temeți cel mai mult în prezent?	n.c.
1998				- Cât de mulțumit sunteți de modul de petrecere a timpului liber ?	0,14**
5/1999	2			- Credeți că în țara noastră lucrurile merg într-o direcție bună sau într-o direcție greșită? (1.direcția este bună; 2. direcția este greșită)	- 0,38**
11/1999	1				
5/2000				-	n.c.
11/2000					
5/2001	2				Credeți că în țara noastră lucrurile merg într-o direcție bună sau într-o direcție greșită? (1.direcția este bună; 2. direcția este greșită)

Notă: ** indică o corelație semnificativă la pragul de 95%.

n.c. indică faptul că nu se poate calcula o corelație.

Tabel 3

Scorurile la indicatorul „satisfacție” din Diagnoza calității vieții și media acestora

	Nov.90	Nov.91	Nov.92	Nov.93	Nov.94	Nov.95	Nov.96	Nov.97	Nov.98	Nov.99
Foarte nemulțumit	5,6	8,5	7,0	6,8	7,1	7,4	9,0	7,7	10,2	10,8
Nemulțumit	16,1	17,3	24,4	25,4	31,3	26,0	27,9	29,5	32,9	33,3
Nici... nici...	47,5	56,7	36,6	34,9	35,5	35,8	33,4	36,0	30,7	31,0
Mulțumit	26,0	13,2	29,6	31,2	24,9	29,2	28,4	25,3	24,7	23,3
Foarte mulțumit	4,2	3,5	2,2	1,5	1,1	1,5	1,1	1,1	1,1	1,3
Non-răspuns	0,6	0,7	0,2	0,3	0,2	0,1	0,1	0,3	0,3	0,3
MEDIA	3,1	2,9	3,0	3,0	2,8	2,9	2,8	2,8	2,7	2,7

(Sursa: Rapoartele ICCV, calcul personal).

Tabel 4

**Scorurile la indicatorul de satisfacție din Barometrul de Opinie Publică
și media scorurilor**

	Mar-95	Iun-95	Sep-95	Dec-95	Mar-96	Iul-96	Oct-96	Mar-97	Iun-97	Sep-97	Dec-97	Iun-98	Nov-98	Mai-99	Nov-99	Mai-00	Nov-00	Ian-01
Foarte mulțumit	4,7	2,5	4,1	2,9	2,4	2,3	3,0	2,0	1,8	3,8	1,7	2,0	4,0	1,0	1,0	3,0	2,0	2,0
Destul de mulțumit	37,6	36,0	46,9	36,9	38,6	34,4	36,6	43,0	38,8	42,1	40,2	34,3	38,4	23,0	14,3	22,0	18,0	23,0
Nu prea mulțumit	47,9	45,1	40,9	46,6	45,3	46,0	46,0	43,0	43,5	39,6	43,6	46,5	45,5	48,0	45,9	47,0	47,0	52,0
Deloc mulțumit	9,8	16,4	8,1	13,6	13,7	17,3	14,4	11,0	15,9	14,6	14,6	17,2	12,1	28,0	38,8	28,0	33,0	23,0
ME-DIA	2,4	2,2	2,5	2,3	2,3	2,2	2,3	2,4	2,3	2,4	2,3	2,2	2,3	2,0	1,8	2,0	1,9	2,0

(Sursa: Rapoartele BOP, calcul personal).

După cum se poate observa, media indicatorului este într-o ușoară tendință de scădere, situându-se, începând din 1994, sub punctul median al seriei (valoarea 3). Aceasta confirmă ipoteza stabilității sociale relative a indicatorilor de satisfacție. Valorile obținute nu sprijină însă ipoteza unui „interval de aur” pentru satisfacția față de viață situat la $70 \pm 5\%$ din amplitudinea scalei (Cummins, R. A., 1998). Intervalul normativ pentru România, dacă se poate vorbi despre așa ceva, s-ar situa undeva în jurul a 50% din amplitudinea scalei. Vom vedea că acest lucru este valabil și pentru indicatorul calculat pentru celălalt program de cercetare, ale cărui scoruri sunt reprezentate în cele ce urmează (recalculate prin eliminarea non-răspunsurilor) (v. tabelul 4).

Se observă și în acest caz mici variații ale indicatorului de satisfacție între martie 1995 și noiembrie 1998 (în jurul mediei de 2,4, deci sub mediana scalei), urmate de o scădere abruptă în anul 1999 și o tendință către un nou prag de echilibru, în jurul valorii de 2.

Urmând procedurile de transformare indicate de Veenhoven (1993), am încercat să omogenizăm cele două serii de date transformând mediile agregate pe o

scală de la 0 la 10. Rezultatele sunt înfățișate în tabelul de mai jos (tabelul 5).

La o primă privire, putem remarca faptul că cele două măsuri arată o mare similaritate până în noiembrie 1998, după care diverg abrupt. Amploarea acestui fenomen se poate observa mai bine dacă le reprezentăm grafic.

După cum se vede în figura 1 (vezi fig. 1, Anexă), după 1990 satisfacția față de viață are o mai ușoară sau mai accentuată tendință de scădere, și fiecare dintre măsuri înregistrează această schimbare pe perioada de timp pe care este aplicată.

De remarcat că între 1995 și 2001, atunci când avem mai multe măsuri ale satisfacției vieții pe an, ipoteza variației sezonale a mărimilor de bunăstare psihologică pare să se confirme, dar într-un sens opus celui descoperit de Smith (1979). Satisfacția față de viață pare să fie mai scăzută vara. Factori culturali pot influența acest fenomen care ar merita o analiză separată.

Se pot analiza variațiile în frecvența răspunsurilor la întrebarea de satisfacție a vieții. Am reprezentat în figura 2 (Anexă) variația pentru Diagnoza Calității Vieții (eliminand în prealabil non-răspunsurile).

SATISFACTIA VIETII ÎN ROMÂNIA (1990-2001)

Tabel 5

Satisfacția medie a vieții în anchetele BOP și Diagnoza Calității Vieții 1995-1999
(valori transformate la scala 0-10).

Data	Iun-95	Sep-95	Nov-95	Dec-95	Mar-96	Iul-96	Oct-96	Nov-96	Mar-97	Iun-97	Sep-97	Nov-97	Dec-97	Iun-98	Nov-98	Mai-99	Nov-99
BOP	4,2	4,9		4,3	4,3	4,1	4,3		4,5	4,2	4,5		4,3	4,0	4,5	3,2	2,6
Diagnoza			4,8					4,6				4,6			4,3		4,3

Un fenomen care merită atenție este creșterea surprinzătoare în 1991 a numărului de răspunsuri „nici multumit, nici nemulțumit” în detrimentul răspunsurilor „multumit”, variație care nu se mai întâlnește la o scară la fel de mare în anii următori. Înclin să cred că ar putea fi din cauza unei erori de codificare, dar datele ar mai trebui cercetate.

Lăsând la o parte această anomalie, un model general al acestei variații este:

- proporția celor „foarte nemulțumiți” crește ușor, iar a celor foarte mulțumiți rămâne constantă;

- proporția celor „nemulțumiți” crește pe măsură ce scad proporțiile celor „mulțumiți” și „nici mulțumiți, nici nenumțumiți”.

Dacă reprezentăm frecvența comparativă a răspunsurilor pentru Barometrul de Opinie Publică (vezi figura 3, Anexă), obținem un model similar, cu observația că nu există un punct mediu al scalei.

O regulă generală care explică ușoara diferență dintre cele două măsuri din perioada 1995-1998 este tendința subiecților de a se concentra în jurul punctului median al scalei. Pentru că măsura de satisfacție inclusă în Diagnoza Calității Vieții are un punct central, și luând în considerare că mediile se află sub linia mediană a scalei, pare rezonabil să credem că aceasta este explicația.

O diferență mult mai mare se înregistrează după 1998. Mai întâi, observăm un declin abrupt al satisfacției vieții măsurat de Barometrul de Opinie Publică. Practic, pe o scală de la 0 la 10, satisfacția față de viață coboară în decursul unui an cu două puncte, fapt, cel puțin după știința mea, nemaiîntâlnit în analele cercetărilor de calitate a vieții! Totuși, în Diagnoza calității vieții, condusă în același an, nu există decât

o diferență minoră față de anul anterior. Astfel puse lucrurile, pare evident că instrumentul Diagnozei nu înregistrează acest „seism” al satisfacției. Întrebarea pe care o pun este: a fost acest seism real? Voi încerca să arăt că, de fapt, o mare parte din variație se datorează unei schimbări în metodologia aplicării indicatorului de satisfacție, dar acest lucru nu ar fi fost posibil decât pe fundalul unei mari insatisfacții sociale.

Nivelul de viață a scăzut constant în România post-decembristă, evoluția indicatorilor de calitate a vieții fiind concordanță cu acest declin. Există însă câteva variații ale indicatorilor socioeconomiici concordante cu performanța diferitelor guverne și cu ciclul electoral. Astfel, relativa stagnare a declinului economic la sfârșitul guvernării 1992-1996, însoțită chiar de o ușoară creștere, au ridicat cu puțin nivelul mediu al satisfacției vieții în 1995. În a doua parte a următorului ciclu electoral, mai bine zis în 1999, majoritatea indicatorilor sociali cunoșteau o deteriorare accentuată, însoțită de un fenomen similar în privința climatului de opinie (săderea încrederii în instituții, creșterea insatisfacției față de sistemul politic etc.) (Zamfir, C., 2001).

În același an, din Barometrul de Opinie Publică sunt eliminați indicatorii de satisfacție sectorială și întrebarea de satisfacție a vieții trece pe locul al doilea în cercetarea din mai 1999 și pe primul loc în cercetarea din noiembrie. Am prezentat mai sus aprecierile metodologice despre influența unor factori precum formula introductivă, locul în chestionar și întrebarea anterioară asupra judecății de satisfacție. În mai 1999, prima întrebare este asupra direcției în care merge țara. La data aceea, răspunsurile se prezentau în felul următor:

Tabel 6

**Lucrurile merg într-o direcție
bună/greșită**

Direcția este bună	21,9
Direcția este greșită	65,9
NS/NR	12,2
Total	100,0

(BOP mai 1999)

Corelația satisfacției față de viață cu acest indicator este ridicată (-0,35). Avem motive să credem că răspunsul la această întrebare „ancorează” judecata de satisfacție față de viață în social. În cercetările anterioare ale acestui program, judecata este ancorată mai mult în individual, din cauza unui șir de indicatori sectoriali de satisfacție. La fel se întâmplă cu Diagnoza Calității Vieții, unde mai este prezentă și formula de introducere „Luând în considerare întreaga situație...”

Pentru a încerca să ne imaginăm cum ar decurge procesul de evaluare în acest caz, să luăm următoarea secvență:

„În ce direcție credeți că merge țara noastră?

În direcție proastă.

Cât de mulțumit sunteți de viața dvs.?

Evident, nemulțumit.”

Întrebarea precedentă face ca raportarea să se facă la sfera socialului. Opinia majoritară este, așa cum am văzut, că țara se îndreaptă într-o direcție greșită. Prin urmare, respondentului i se pare normal să se raporteze la propria satisfacție din perspectiva generală. Satisfacția raportată este în bună parte satisfacția *cului social*. Înclinația poate fi evitată dacă specificăm: „Dar lăsând la o parte situația țării, cât de mulțumit sunteți de viața dvs.?” O explicație alternativă invocă stările de spirit care influențează judecata de satisfacție. Referirea la situația țării, într-o stare de spirit publică pronunțat negativă, induce o stare negativă respondentului, care este folosită ca punct de referință pentru judecata de satisfacție. Ultima este și cea invocată de Schwartz, N. și Strack, F. (1999). După părerea mea, cele două explicații nu sunt, neapărat, contradictorii.

În noiembrie 1999, întrebarea este prima din chestionar, fiind precedată de formula introductivă „CURS efectuează un sondaj de opinie pentru a cunoaște părerile dvs. despre unele aspecte ale vieții sociale și politice din țară. Menționăm că ați fost ales la întâmplare, ca într-o loterie, de pe listele electorale. Părerile dvs. nu vor fi transmise altor persoane, ci vor fi prelucrate statistic și publicate în presă.”. Avem de-a face, din nou, cu o ancorare în social a judecării satisfacției. În plus, fiind prima întrebare în chestionar, ea se supune normei conversaționale, care are elemente specifice pentru întrebările referitoare la propria bunăstare. Pentru o bună parte a indivizilor, întrebarea referitoare la bunăstare este relativ redundantă „Ce mai faci?”. În al doilea rând, suntem înclinați să credem că există o normă care îndeamnă la retenție în exprimarea propriei bunăstări. Aceste direcții vor fi însă aprofundate într-o lucrare ulterioară.

Concluzii și limitări

Lucrarea noastră este un prim pas spre integrarea ambelor serii de date asupra satisfacției vieții, în vederea unei analize mai detaliate a evoluției acestui indicator în ultimii doisprezece ani. Rezultatele, adaptate la o scală comună, indică o anumită stabilitate în timp a scorurilor medii obținute, situate, de regulă, aproape de punctul median al scalei, tendința generală fiind spre o ușoară descreștere. Cele două serii de date, foarte apropiate în perioada 1995-1998, prezintă o divergență abruptă în 1999 (ultimul an în care a fost posibilă comparația). Aceasta coincide cu perioada deteriorării accentuate a indicatorilor obiectivi și subiectivi de bunăstare, dar și cu schimbări în metodologia unuia dintre programele de cercetare. Pornind de la un model propriu al percepției calității vieții, am propus explicația că, datorită modului de proiectare, chestionarul BOP din 1999 a măsurat calitatea vieții sinelui social, ceea ce a condus la scoruri sensibil reduse, data fiind deteriorarea accentuată stării de spirit

SATISFAȚIA VIEȚII ÎN ROMÂNIA (1990-2001)

publice în acea perioadă. Desigur că o confirmare a acestei teorii poate fi realizată prin analize specifice, ca de pildă aplicând ambele măsuri în cadrul aceleiași cercetări. O mai bună analiză conceptuală a teoriilor este, de asemenea, binevenită.

În analizele seriilor de date întreprinse am folosit doar eșantioane neponderate. Desigur că reprezentativitatea eșantioanelor celor două programe este, în general, bună, dar trebuie încercată ponderarea seriilor de date conform unui standard comun, pentru a evalua influența, probabil minoră, asupra indicatorilor de satisfacție față de viață. Cercetarea noastră nu a inclus

influența ciclurilor electorale asupra satisfacției față de viață. De asemenea, analiza nu poate fi completă dacă nu cuprinde și o cercetare comparativă a corelatelor indicatorului de satisfacție față de viață (cu variabile socio-demografice și indicatori sectoriali de satisfacție), ce poate fi folosită ca o măsură de validitate internă a scalelor folosite. Analiza altor serii de date, precum încrederea în sistemul politic, controlul socio-politic, temerile etc., ar putea spori înțelegerea variației satisfacției față de viață în România.

ANEXĂ

Figura 1. Satisfacția față de viață în România (1990-2001) (medii transformate la scala 0-10).

Surse: Rapoartele BOP, Rapoartele Diagnoza Calității Vieții, calcul personal.

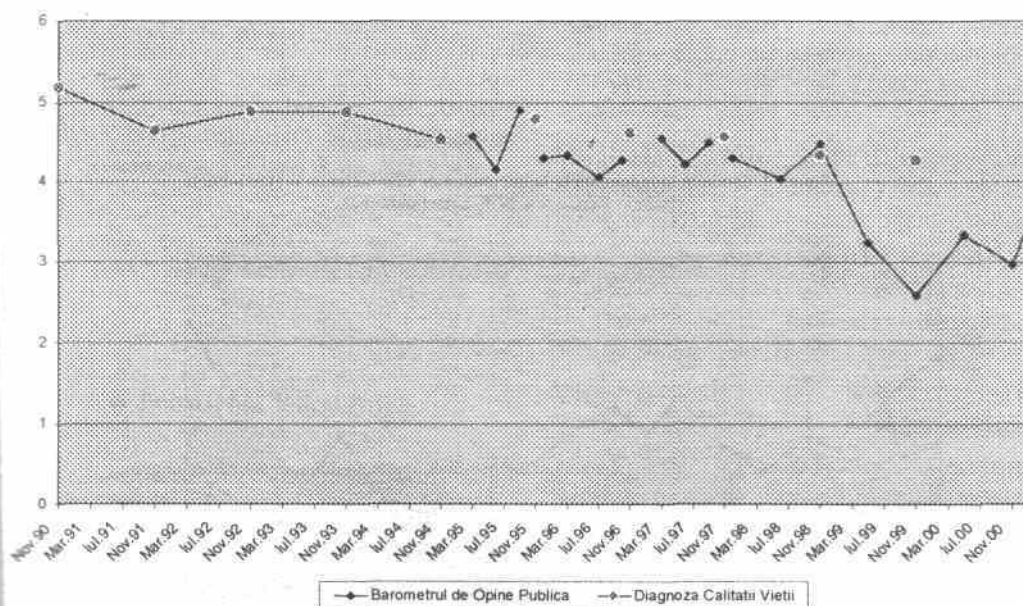

Figura 2. Tendințe în răspunsurile la întrebarea de satisfacție față de viață (1990-1999)

Surse: Rapoartele Diazozei Calității Vieții, calcul personal

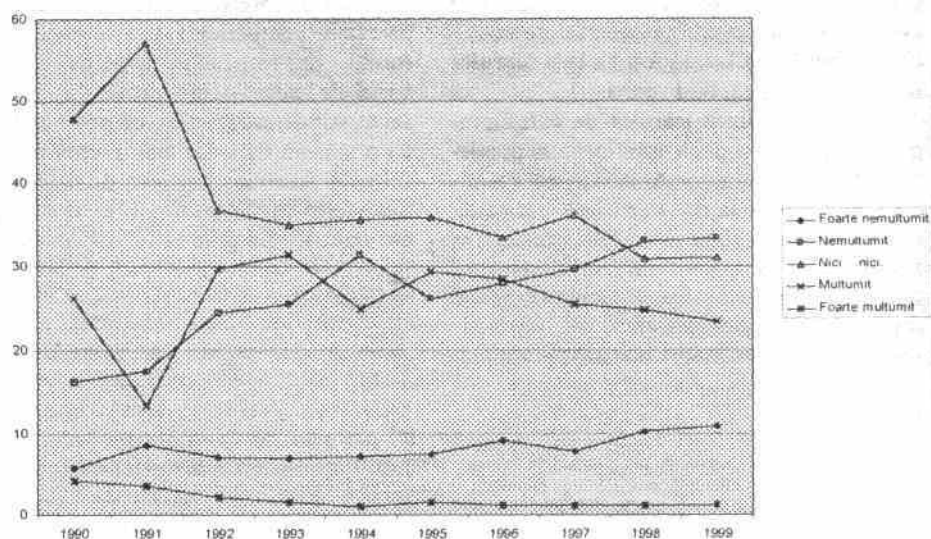
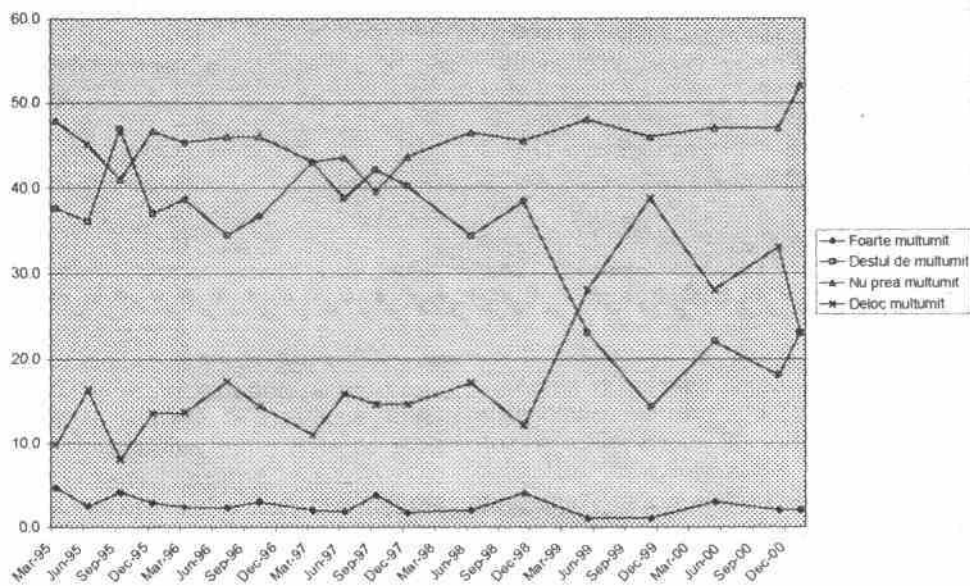

Figura 3. Tendințe în răspunsurile la întrebarea de satisfacție vieții (1995-2001)

Surse: Rapoartele BOP, calcul personal

SATISFAȚIA VIEȚII ÎN ROMÂNIA (1990-2001)

Bibliografie și note

- Andrews, F. M., J. P. Robinson, 1991, Measures of Subjective Well-Being, în Robinson, J. P., Shaver, P. R., Wrightsman, L. S. (ed.), **Measure of Personality and Social Psychological Attitudes**, Vol. I: Measure of Social Psychological Attitudes, Academic Press, San Diego.
- Băltătescu, S., 1998, „Influența factorilor subiectivi asupra percepției calității vieții”, **Calitatea vieții**, vol. 9, nr. 3-4, pp. 269-277.
- Cummins, R. A., Normative Life-Satisfaction: Measurement Issues and a Homeostatic Model, în Zumbo, B. (ed.), **Methodological Developments and Issues in Quality of Life Research**, in press, Kluwer, 2000, Amsterdam, Netherlands, 2000.
- Cummins, R. A., 1998, „The Second Approximation to an International Standard for Life Satisfaction”, **Social Indicators Research**, vol. 43, nr. 3, pp. 307-334.
- Diener, E., 1994, „Assessing Subjective Well-Being – Progress and Opportunities”, **Social Indicators Research**, vol. 31, nr. 2, pp. 103-157.
- Diener, E., E. Suh, S. Oishi, 1997, „Recent findings on subjective well-being”, **Indian Journal of Clinical Psychology**.
- Diener, Ed. Biswas-Diener, R., 2000, New Directions in Subjective Well-Being Research: The Cutting Edge, Paper Draft.
- Diener, E., R. E. Lucas, 2000, „Explaining differences in societal levels of happiness: relative standards, need fulfillment, culture, and evaluation theory”, **Journal of Happiness Studies**, vol. 1, pp. 41-48.
- Fundația Pentru o Societate Deschisă România. Centrul de Sociologie Urbană și Regională, „Barometrul de Opinie Publică. Raport noiembrie 2000”, www.sfos.ro
- Fundația Pentru o Societate Deschisă România. Centrul de Sociologie Urbană și Regională, „Barometrul de Opinie Publică. Raport Mai 2000”, www.sfos.ro
- Fundația Pentru o Societate Deschisă România. Metro Media Transilvania, „Barometrul de Opinie Publică. Raport mai 2001”, www.sfos.ro
- Garland, R., 1991, „The Mid-Point on a Rating Scale: Is it Desirable?”, **Marketing Bulletin**, nr. 2, pp. 66-70.
- Mărginean, I., „Diagnoza Calității Vieții 1990-1999”, **Institutul de Cercetare a Calității Vieții**, www.iccv.ro
- Mărginean, I., 1991a, „Analiza comparativă a calității vieții”, **Calitatea Vieții**, vol. 2, nr. 3-4, pp. 157-168.
- Mărginean, I., 1991b, „Percepția calității vieții – cadrul metodologic al cercetării”, **Calitatea Vieții**, vol. 2, nr. 3-4, pp. 123-126.
- Mărginean, I., 1991c, „Schită de indicatori ai calității vieții”, **Calitatea Vieții**, vol. 2, nr. 3-4, pp. 3-23.
- Meadow, H. L. et al., 1992, „A Life Satisfaction Measure Based on Judgment Theory”, **Social Indicators Research**, vol. 26, nr. 1, pp. 23-59.
- Michalos, A. C., 1980, „Satisfaction and Happiness”, **Social Indicators Research**, Vol 8 pp. 385-422.
- Rebedeu, I., Zamfir, C. (coord.), 1982, Modul de viață și calitatea vieții. București, Editura politică.
- Schwartz, N., F. Strack, 1999, Report on Subjective Well-Being: Judgemental Process and Their Methodological Implications, în Kahneman, D., Diener, E., Schwartz, N. (ed.), **Well-Being: The Foundations of Hedonic Psychology**, Russel Sage Foundation, New York.
- Schwarz, N. et al., 1987, „Soccer, Rooms and the Quality of Your Life: Mood Effects on Judgements of Satisfaction with Life in General and with Specific Domains”,

- European Journal of Social Psychology**, Vol. 17, pp. 69-79.
- Smith, T. W., 1979, „Happiness: Time Trends, Seasonal Variations, Intersurvey Differences, and Other Mysteries.”, **Social Psychology Quarterly**, Vol. 42, 1979, pp. 18-30.
- Stull, D. E., 1987, „Conceptualization and Measurement of Well-being: Implications for Policy Evaluation.”, în „**Borgatta, E.F., Montgomery, R.J., Eds.: Critical Issues in Aging Policy. Linking Research and Values**, Sage, 1987, London, UK, pp. 55-90.
- Veenhoven, R., „Is Happiness Relative?,” **Social Indicators Research** vol. 24, nr. 1, pp. 1-34.
- Veenhoven, R., 1993, **Happiness in nations: subjective appreciation of life in 56 nations, 1946-1992**, Erasmus University of Rotterdam, Department of Social Sciences, RISBO, Center for Socio-Cultural Transformation, Rotterdam, Netherlands.
- Veenhoven, R., 1994, „Is Happiness a Trait – Tests of the Theory That a Better Society Does Not Make People Any Happier”, **Social Indicators Research**, vol. 32, nr. 2, pp. 101-160.
- Veenhoven, R., 1996, „Developments in Satisfaction-Research”, **Social Indicators Research**, vol. 37, nr. 1, pp. 1-46.
- Veenhoven, R., 2000, **Why social policy needs subjective indicators**. Paper presented at the 3rd international conference of the International Society for Quality of Life Studies, Girona, Spain
- Zamfir, C., 2001, „Schimbare de paradigmă în guvernare. De ce sunt nemulțimiți Românii de viața politică?”, **România Socială**, vol. 1, nr. 1, pp. 8-12.
- Zamfir, C., 1984, **Indicatori și surse de variație a calității vieții**, Ed. Academiei RSR, București.
- Zamfir, C., 1989, Stil de viață și mod de viață. Reflecții asupra stadiului actual al analizei sociologice, în Zamfir, C., Rebedeu, I. (ed.), **Stiluri de viață. Dinamica lor în societatea contemporană**, Editura Academiei, București.
- Zamfir, C., 1990, „Calitatea vieții ca obiectiv politic”, **Calitatea Vieții**, vol. 1, nr. 1, pp. 5-20.
- Zamfir, C., 1993, Calitatea vieții, în Zamfir, C., Vlăsceanu, L. (ed.), **Dicționar de sociologie**, Babel, București.
- Zamfir, E., 1989, **Incursiune în universul uman. Noi ipostaze și dimensiuni ale fericirii**, Ed. Albatros, București.
- Zamfir, E., 1993, Indicatori subiectivi ai calității vieții, în Zamfir, C., Vlăsceanu, L. (ed.), **Dicționar de sociologie**, Babel, București.